

Seikkailusarjakuvan ja sarjaelokuvan kulta-aika

osa 2

Pekka Tuliara

DICK TRACY JÄI SUOMESSA JOSTAKIN SYYSTÄ MELKO TUNTEMATTOMAKSI, MUTTA LEE FALKIN 1930-LUVUN PUOLIVÄLISSÄ LUOMAT TAIKA-JIM JA MUSTANAAMIO EIVÄT ESITTELYJÄ KAIPAA. HAHMOT OVAT KESTOAIHEITA MYÖS VALKOKANKAALLA. MUSTANAAMIESTA TEHTIIN ÄSKETTÄIN JÄLLEEN HOLLYWOOD-ELOKUVA JA TAIKA-JIMIÄ OVAT NIIN ALAIN RESNAIS KUIN FEDERICO FELLINI AIKANAAN SUUNNITTELEET VALKOKANKAALLE. TÄLLÄ HETKELLÄ MOLEMMISTA SUUNNITTELAN JÄLLEEN UUTTA ELOKUVAA. KUMPAISESTAKIN SEIKKAILIJASTA ON TOSIN TEHTY JO 1930-JA 40-LUKUIEN VAIHTEESSA SARJAFILMIT, JOTKA ON SUOTTA UNOHDettu.

Columbia-yhtiö osti oikeudet kumpaankin sarjakuvahahmoon. Ensiksi ilmestyi valkokankaalle Taika-Jim vuonna 1939. Luulisi tarinan hypnoottisilla eleillä ihmetekoa loihduttavasta seikkailijasta olevan kuin luotu elokuvaksi. Ongelmana oli kuitenkin oikean pääosan esittäjän löytäminen. Jos filmi olisi tehty mykän elokuvan kaudella, olisi itsekoikeutettu pääosan esittäjä ollut taikurimestari Harry Houdini. Tuntematon Warren Hull oli hyvä näyttelijä, mutta hän ei muistuttanut fyysisesti piirtäjä Phil Davisin omaksi kuvakseen luomaa hahmoa. Hullilla ei edes ollut viiksia. David Niven tai Errol Flynn olisivat näyttäneet paremmilta frakki, silinteri ja viitta päällään.

Itse asiassa Warren Hullin Mandrake oli kuin Dick Tracyn kopio, varsinkin kun hän esiintyi herrasmiehtaikurin asussa vain yleisölle esiintyessään. Hänen loihduttajankykynsäkin rajoittuivat tavallisen sirkustaikurin temppuihin. Konnien ahdistuksessa hän turvautui enemmän nyrkkeihinsä. Joskus sankari paitsi ympärilleen kyynelkaasupommeja ja osasi

Mandrake the Magician (1939).

Sam Nelsonin ja Norman Demingin ohjaama Taika-Jim -filmi joutui pian unhoon, eikä B. Reeves Easonin The Phantom vuodelta 1943 saanut sekään kovin hyvää vastaanottoa. Kaikkiaan 15-osainen sarja on kuitenkin varsin viihdyttävää katsottavaa. Pääosassa nähdään tuima ja kovanyrkkinen Tom Tyler, joka tuolloin oli suomalaisillekin elokuvissakävijöille tuttu lukuisista lännen elokuvista. Suurin vaikeus elokuvantekijöille näyttää olleen Mustanaamion trikoiden ja naamion istuttaminen luontevasti sankarin ylle. Asu näyttää väkisin koomiselta, varsinkin sankarin liikkua normaalisti pukeutuneiden ihmisten joukossa.

Lee Falkin sarjakuvassa oli jo sankarin asuinpaikka ja toimialue hieman epäselvä. Bengali viittaa Intian puolelle, mutta pygmiä asuttama aarniometsä lienee kuitenkin Afrikkaa. Filmi sekoittaa asioita lisää. Pienikokoiset alkuasukkaat muistuttavat vaateukseltaan ja ihonväritään enemmän intiaaneja. Viidakon laidalla sijaitsevan Sai Panan kaupungin kaduilla liikkuskelee etelä-amerikkalaisten näköisiä ihmisiä muuleineen. Kun Mustanaamio joutuu suonsilmäkkeeseen, hänen kimppuunsa sääntää alligaattori. Devil-koiran mudasta ylös vetämä sankari kohtaa sitten vähän ajan kuluttua viidakon polulla leijonan, joka käy hänen kimppuunsa. Nitistettyään pedon sankari jatkaa matkaa, ja trikooasussa ei näy naarmuakaan. Vastustajana lienee ollut sama hampaaton otus, jonka kanssa Buster Crabbe Tarzan-filmissä painiskeli.

Mustanaamion pääkalloluola, jonka edustalla olevalle korokkeelle sankari ilmestyy savupilven seasta puhumaan kääpiökansalle on kuitenkin vaikuttavasti kuvattu. Muutenkin sarjakuvan perinteitä noudatetaan tarkasti. Sarjan ensimmäisessä jaksossa nähdään myös vahdinvaihto, kun vanha Mustanaamio kuolee ja jättää roolin pojalleen.

"Katsokaa! Taivaalla! Lintu? Lentokone? Ei... Teräsmies!"

Uusi mallitus alkoi sarjakuvamaailmassa 1937, kun Detective Comics -lehti ilmestyi markkinoille. Aikaisemmin vain sanomalehdissä ilmestyneet sarjakuvat saivat seurakseen sarjakuvalehdet, jotka pian täyttivät Amerikan lehtikioskit. Todellinen villitys alkoi lehden numerosta 27 (1939), jolloin Siegelin ja Shusterin Teräsmies teki ensiesiintymisensä.

Suomessa Teräsmies tunnettiin ensin Uuden Suomen

toki näppärästi irroittautua siteistä.

Pettymys oli myös Al Kikumen esittämä Lorhar, joka oli pukeutunut paitaan ja pitkiin housuihin. Valittavaa, ettei 1950-luvun John Fordin filmien musta vaki-onäyttelijä Woody Strode ollut vielä tuolloin käytettävissä. Taika-Jimin roistona oli naamioitu, eräänlaisen televisioruudun kautta kätyreihinsä yhteyttä pitävä The Wasp. Hyönteisen varjo tai suriseva ääni enteivät hänen läsnäoloaan.

Atom Man vs. Superman (1950).

Atom Man vs. Superman (1950).

sarjakuvasta, sitten vuodesta 1949 lähtien Sarjakuvalehdestä ja lopuksi omasta nimikkolehdestään. Sarjaelokuva Teräsmiehestä tietenkin tehtiin, mutta vasta 1948. Liekö vaikeiden erikoisefektien luominen pelottanut filmintekijöitä? Todellinen syy viiveeseen oli ehkä kuitenkin se, että sarjaelokuvien valmistajat Republic, Columbia ja Universal eivät saaneet oikeuksia Teräsmiehen hahmoon. Oikeudet omisti tuolloin Paramount, joka oli jo 1941 tehnyt Teräsmiehestä 17-osaisen animaatio-sarjan.

Kun filmien tekoon sitten vihdoinkin päästiin, oli löydettävä sopiva pääosan esittäjä. Buster Crabbeakin ajateltiin, mutta vanha sankari katsoi itsensä jo vähän liian iäkkääksi. Eikä Flash Gordonin esittäjä ulkonäöltäänkään oikein muistuttanut Teräsmiestä. Lopulta pääosaan löydettiin parinsadan ehdokkaan joukosta aikaisemmin tanssijana esiintynyt Kirk Alyn, joka ei ollut mikään lihaskimppu, mutta jolla oli kuitenkin riittävän hyvä fyysikkä ja joka muistutti silmälasit nenällä elävästi sankarin alter egoa Clark Kentiä. Alyn pystyi myös tulemaan toimeen ilman sijaisnäyttelijää. Hän on myöhemmin kertonut, että vaarallisin tilanne oli jo sarjan ensimmäisessä osassa, jossa hän piti katkenneen junanraiteen osia kiinni pitäjän pyyhäلتässä nenänsä edestä 200 kilometrin tuurivauhdilla.

Kirk Alynin päällä Teräsmiehen siniset trikoot ja punainen viitta näyttivät hyviltä. Todellisuudessa värit olivat harmaa ja ruskea, sillä nuo värit näyttävät paremmilta mustavalkofilmissä. Vaikein asia filmien teossa oli kuitenkin Teräsmiehen lento. Siinä päätettiin lopulta turvautua animaatioon. Kirk Alyn ponkasi lähikuvassa ilmaan, ja sitten itse ilmalitto näyttettiin animaationa.

Sam Katzmanin tuottamassa ja Spencer Bennettin ohjaamassa sarjafilmissä paljastettiin myös, että Teräsmies oli

The Phantom (1943).

haavoittuvainen kryptonitille. Tätä tietoa käytti tietenkin hyväkseen hänen vastustajansa, kavala Spider Lady. Itse asiassa kryptonitit tuli mukaan sarjakuviin vasta sen jälkeen, kun sen tuhoisa vaikutus oli jo paljastettu elokuvakatsojille.

Sarjaelokuvalle tehtiin myös jatko-osa Atom Man Vs. Superman (Columbia, 1950), joka nähtiin Suomessakin 1954 kahdessa osassa nimellä Teräsmiehen seikkailut. Kirk Alyn ja Lois Lanen osaa molemmissa filmeissä esittänyt Noel Neill olivat pikku rooleissa mukana myös vuoden 1978 uudessa Teräsmies-elokuvassa. He esittivät siinä Lois Lanen vanhempiä.

Teräsmiehen kilpailijaksi noussut sarjakuvahahmo Kapteeni Marvel löysi tiensä valkokankaalle esikuvaansa nopeammin. Republicin Adventures of Captain Marvel (1941) oli lisäksi varsin onnistunut sarjaelokuva. Ohjaajina olivat jo Dick Tracyn parissa kunnostautuneet John English ja William Witney. Pääosassa punaisissa trikoissa, saappaat jalassa ja husaarinväittä toisella olkapäällä esiintyi entinen mestaripainonnostaja ja lännen elokuvien tähti Tom Tyler, joka 1940-luvulla alkoi kilpailla Buster Crabben kanssa sarjaelokuvien kuninkaan tittelistä. Hän kun esiintyi paitsi Kapteeni Marvelina ja Mustanaamiona myös ajan suosituissa muumielokuvissa (The Mummy).

Kapteeni Marvel poikkesi sarjakuvahahmona Teräsmiehestä sikäli, että hän oli pohjimmitaan tavallinen Billy Batson-niminen poika. Huudettuaan taikasanan SHAZAM! nuori Billy muuttui kuitenkin salamanleimahduksen ja savupilven seasta ilmestyväksi, ihmevoimat omaavaksi ja lentämään pystyväksi Kapteeni Marveliksi. Koska Republicilla oli etevä efektivä Howard Lydecker leivissään, pystyttiin

Adventures of Captain Marvel (1941).

lento-osuuderkin toteuttamaan ilman animaatioon turvautumista. Tosin siinä tarvittiin apuna nukkea ja vaijereita, mutta vaikutelma oli täysin mukiinmenevä.

Yön sankari Batman, joka Suomessa tunnettiin 1940-luvulla vielä Lepakko-nimisenä Ilta-Sanomien sarjakuvasivuilta, päätyi luonnollisesti myös parina sarjaelokuvena valkokankaalle. The Batman -filmi (1943) kuvaamista kutsuttiin Columbian studioille seuraamaan myös sarjan luoja Bob Kane. Hänelle sarjan pääosan esittäjät muodostivat melkoisen pettymyksen. Itse Lepakkomies Lewis Wilson oli liian pyylevä, ja Robinia esittävä Douglas Croft osaan liian vanha. Pettymys oli myös Lepakkoauto, joka oli vain tavallinen harmaa jenkkirauta.

Sota-aika kuvastui seikkailussa, sillä pääkonnana siinä juoni japanilainen vakoilija Daka (J. Carroll Naish), joka varasti radiumia ja muutti amerikkalaisia unissaan vaeltaviksi zombeiksi. Päämajansa lattiasa konnalla oli salaluukku, josta voi pudottaa kiusallisen vierailijan alligaattoreita kuhisevaan sammioon.

Lambeth Hillyerin ohjaama filmi sai kuitenkin sen verran suosiota, että sille tehtiin jatko-osa. Spencer Bennettin ohjaamassa Batman and Robin -sarjaelokuvassa (1949) olivat pääosissa Robert Lowery ja Johnny Duncan. Lepakkoautona oli tällä kerralla musta Cadillac. Sota oli nyt takanapäin, ja konnana oli huppupäinen julmuri the Wizard, jonka todellinen henkilöllisyys paljastuu vasta viimeisessä osassa. Molemmat Lepakko-filmit olivat halvan budjetin tuotteita, mutta Batmanin parhaat päivät olivat vasta tulossa.

The Batman (1943).

"Hei-juu, Hopeal Lähtöön!"

Kamppailu yleisöstä lamakauden väisaamissa Yhdysvalloissa toi 1930-luvun alussa markkinoille ns. B-elokuvan (B movie, second feature). Isommissa kaupunkiteattereissa alettiin tarjota katsojille yhden filmin hinnalla toinenkin, vajaan tunnin pituinen elokuva. Maaseututeattereissa varsinkin lännenfilmejä ruvettiin näyttämään nk. lauantaimateineissa, jotka koostuivat joko kahdesta B-länkkäristä tai yhden B-länkkärin, uutiskatsauksen, piirretyn sekä yhden sarjaelokuvan osan koostesta. Buck Jones, Tim McCoy ja jopa John Wayne esiintyivät kukin parissa kolmessa sarjaelokuvassa. Suuri Tom Mix lopetti filmiuransa vuonna 1935 Mascotyhtiön 15-osaiseen sarjaan The Miracle Rider.

Sarjakuvien tiimoilta syntyi myös muutama mielenkiintoinen lännenaiheinen sarjaelokuva. Zane Grey'n alkuperäiskäsikirjoitukseen pohjautuva upea ja värikäs Ratsupoliisi King (King of the Royal Mounted) turnetaan meillä varsinkin Seura-lehdestä, jossa sen pienempikokoinen versio ilmestyy yhä. Kingistä tehtiin kaksi mustavalkoista sarjaelokuva: King of the Royal Mounted (1940) ja King of the Mounties (1942). Sota-ajan hengen mukaisesti ratsupoliisi taisteli kummassakin vakoilijoita ja viidennen kolonnan miehiä vastaan, jotka yrittivät tehdä sabotaaseja Amerikan pohjoisosien metsäseutujen kaivoksilla, padoilla ja tehtailla. Molemmissa oli pääosassa jyrkävälkainen ja kompa Allan Lane, josta tuli kin tämän jälkeen yksi B-länkkäreiden vakiosankareista.

The Lone Ranger Rides Again (1939).

Sharpe, joka sitten otti kovimmat kolhut vastaan kovaotteisessa toimintaseikkailussa. Pääosan esittäjä tunnettiin kuitenkin loppuelämänsä ajan nimellä Don "Red" Barry.

Sarjaelokuva on hieman jäänyt unhoon, mutta Coloradon karjapaimenesta 1940-luvulla tehty elokuvasarja on keräilijöiden suosiossa. Wild Bill Elliott ja Bobby Blake esittivät Red Ryderia ja Pikku Majavaa 16 filmissä 1944-1946. Filmit alkoivat aina hauskalla tavalla: Bill Elliott pysyt paukkuen ja Bobby Blake jousipyssy kourassa hyppäävät ulos sarjakuvalehden sivuilta. Elliottiin siirryttyä isompiin lännen filmeihin Allan "Rocky" Lane jatkoi roolissa seitsemässä filmissä 1946-47 ja lopuksi Jim Bannon neljässä filmissä 1949. Punatukkainen Bannon, näyttelijöistä vähiten tunnettu, oli ehkä tyyppinä eniten sarjakuvahahmoa vastaava.

Yksinäinen ratsastaja ilmestyi kirjailija Fran Strikerin ja tuottaja George W. Trendlen luomasta radiokuulokuvasta sarjaelokuvaan ja sarjakuviin 1938. Suomessa Charles Flandersin tyylikäs sarjakuva nähtiin ensiksi Helsingin Sanomissa ja Ilta-Sanomissa, mutta myöhemmin "Hei-juu, Hopeal Lähtöön!" -huuto tuli tutuksi myös Sarjakuvalehdestä. John English ja William Witney olivat 1937 ohjanneet menestyksekkään sarjaelokuvan Zorro Rides Again, joka Suomessa nähtiin vasta 1957 Zorron kosto -nimisenä kaksiosaisena kokoillan elokuvana. He tekivät myös 1939 toisen Zorro-sarjoksen Zorro's Fighting Legion, joka näytettiin Suomessa 1949 myös kaksiosaisena.

Zorron taistelevasta legioonasta tulikin yksi kaikkien aikojen suosituimmista viihde-elokuvista Suomessa. English ja Witney saivat tehtäväkseen myös siirtää Strikerin ja Trendlen radiokuulokuva valkokankaalle. Republicin 15-osainen sarjaelokuva otti melkoisia vapauksia tarinaan esittelemällä peräti viisi yksinäistä ratsastajaa. Lopussa vain yksi naamioichistä jää henkiin. Häntä esitti nuori Lee Powell (1908-44), joka kaatui sodassa Tyynenmeren taisteluissa.

Sarjaelokuva oli kuitenkin menestys, ja se poiki myös kovasti oheistuotteita: cowboyasuja, nukkeja ja keräilykuvia. Jatko-osa The Lone Ranger Rides Again ilmestyi seuraavana vuonna. Siinä oli pääosassa Robert Livingston, joka esiintyi filmissä myös vähillä ilman

Fred Harmanin realistinen Red Ryder on lännen sarjakuvan suuria klassikoita, vaikka sitä Suomessa julkaistiin vain joissain maaseudun lehdissä ja 1950-luvun Sarjakuvalehdessä nimellä Ratsu-Tom ja Kukonsulka. The Adventures of Red Ryder -sarjafilmiin (1940, 12 osaa) valittiin pääosaan Don Barry, joka ei pienen kokonsa takia oikein vastannut mielikuvaa Harmanin punatukkaisesta romuluisesta karjapaimenestä. Barry valittiin kaiketi rooliin sen takia, että hän oli saman pituinen kuin ajan etevin sijaisnäyttelijä David

Zorro's Fighting Legion (1939).

naamiota. Radiosarjan tuottaja Trendle närkästyi elokuvien ottamiin vapauksiin päähahmon suhteen ja veti elokuvayhtiöltä pois oikeudet sarjaan. Sittenkin jopa filmikopiot merkittävästi hävisivät. Vasta monta vuotta myöhemmin onnistuttiin löytämään negatiivit, joissa oli espanjankielinen teksti mukana. Niiden kautta ovat keräilijät päässeet tutustumaan jälleen näihin kahteen klassikkoon. Suurimpaan maineeseen Yksinäinen ratsastaja oli kohoava kuitenkin vasta 1950-luvulla suosittuna tv-sarjana, jonka pääosassa oli sarjaelokuviensa kannuksensa ansainnut Clayton Moore.

Sodan jälkeen B-elokuvien suosio väheni. Samaten suuret seikkailusarjat alkoivat kadota lehtien sarjakuvaisivuilta. Televisio toi mukanaan uudenlaisen kulttuurin, ja B-filmejä esittäneet pikku teatterit sulki oviaan. Lauantaimateineiden loppuessa hävisi myös sarjaelokuva lajityyppinä. Vuosina 1929-1936 oli Hollywoodissa tuotettu yhteensä 231 sarjaelokuva. Viimeisinä valmistuivat Republicin Panther Girl of the Kongo 1935 ja Columbian lännensarja Blazing the Overland Trail 1936. Universal oli luopunut leikistä jo 1940-luvun puolivälissä.

B-elokuville kuolinaikeun antanut televisio oli kuitenkin jo tässä vaiheessa täyttä vauhtia luomassa omia jalkosarjojaan ja sarjafilmejään. Eikä tietenkään pidä unohtaa, että vanhan ajan seikkailusarjakuvilla, elokuvasarjoilla ja cliffhangereilla on ollut tärkeä osuus nykyajan suurella rahalla tuotettujen elokuvasarjojen syntyyn. Ilman niitä tuskin olisi koskaan nähty viime vuosien James Bondia, Indiana Jonesia, Teräsmiestä, Batmania tai Tähtien sota-spektaakkeleita. Sarjamuodon viehitys ei ole kadonnut. ■

Panther Girl of Kongo (1935).